

БГАГАВАДГІТА

Харків
«ФОЛІО»
2020

ЗМІСТ

Глава 1	5
Глава 2	12
Глава 3	22
Глава 4	28
Глава 5	34
Глава 6	39
Глава 7	45
Глава 8	49
Глава 9	53
Глава 10	57
Глава 11	63
Глава 12	70
Глава 13	73
Глава 14	77
Глава 15	80
Глава 16	83
Глава 17	86
Глава 18	90
Від перекладача	99
Додатки	118
Імена-епітети Кришни	118
Імена-епітети Арджуни	120
Варіанти перекладу	121
Словничок	129

Глава 1

ЙОГА СУМ'ЯТТЯ АРДЖУНИ

Дгритараштра¹ сказав:

1 — Санджає², що робили мої сини й Пандави³, які, прагнучи бою, зійшлися на полі дгарми⁴, полі Куру⁵?

Санджая сказав:

2 — Побачивши вишикуване військо Пандавів, раджа⁶ Дурйодгана⁷, підійшовши до наставника⁸, промовив такі слова:

¹ *Дгритараштра* — раджа, який народився сліпим, через що кермо влади перейшло до його молодшого брата Панду.

² *Санджая* — радник і візник Дгритараштри, наділений даром ясновидіння. На прохання сліпого раджі він описує йому події на полі битви.

³ *Пандави* — п'ятеро синів Панду. Докладніше див. додаток «Від перекладача».

⁴ *Дгарма* (від dhar/dhṛ — «підтримувати») — багатозначне поняття, настільки важливе для релігій, які склалися на Індійському субконтиненті (індуїзму, буддизму, джайнізму, сикхізму), що їх називають «дгармічними релігіями». Залежно від контексту термін dharma перекладають як «релігія», «обов'язок», «закон», «невід'ємна властивість» тощо. Багато хто вважає символічним, що слово *дгарма* звучить вже в найпершому вірші «Бгаґавадгіти». Санскритська назва індуїзму — sanātana-dharma («вічна дгарма»).

⁵ *Поле Куру* (Курукшетра) — рівнина між Делі та Амбалою. Своєю назвою місцевість завдячує легендарному предку Дгритараштри й Панду — раджі Куру, котрий на цьому полі займався аскетичними вправами й офірував богам. Курукшетру називають також «полем дгарми», бо вважається, що на цьому місці стародавні риши (мудреці, провидці) проводили релігійну церемонію, на якій були присутні практично всі боги індуїзму. Нібито відтоді ця місцина стала об'єктом паломництва (dharma-kṣetra).

⁶ *Раджа* — правитель держави, індійський князь.

⁷ *Дурйодгана* — старший син Дгритараштри; фактично царював замість сліпого батька.

⁸ *Наставник* — Дрона, від якого отримали військовий вишкіл сини Дгритараштри й Панду.

- 3 «Учителю, подивися на це величезне військо синів
Панду, вишикуване сином Друпаци¹, твоїм кмітливим
учнем.
- 4 Тут герої, великі лучники, рівні в бою Бгімі й Арджуни²: Ююд-
гана³, і Вірата⁴, і великий воїн Друпада,
5 Дгриштакету⁵, Чекітана⁶, доблесний раджа Каші⁷, Пуруджіт,
Кунтібгоджа й Шяйб'я — герой серед людей,
6 і відважний Юдгаманью⁸, і доблесний Уттамауджас⁹, і син
Субгадри¹⁰, і сини Драупаді¹¹ — усі великі воїни.
- 7 А тепер дізнайся, найкращий з двічінароджених¹², про чіль-
них з наших, про воєвод мого війська. Задля ясності називаю
їх тобі:

¹ *Друпада* — тесть Пандавів. Сина Друпаци звали Дгриштадьюмна.

² *Бгіма й Арджуна* — сини Кунті (яку також називають іменем Притха), старшої дружини Панду, тітки Кришни.

³ *Ююдгана* — союзник Пандавів, один з небагатьох воїнів, які не загинули на Курукшетрі.

⁴ *Вірата* — правитель країни матсьїв (поблизу нинішнього Джайпура), у якого Пандави інкогніто провели тринадцятий рік свого вигнання, тесть Абгіманью, сина Арджуни.

⁵ *Дгриштакету* — раджа країни Чеді (ототожнюється з нинішнім Бунделкхандом і частиною Мадг'я-Прадеш), швагер Накули (одного з близнюків, молодших синів Панду).

⁶ *Чекітана* — єдиний з ядавів (клану Кришни), котрий бився на боці Пандавів. (Про те, чому інші ядави стояли в лавах ворогів Пандавів, див. примітку до вірша 21.)

⁷ *Каші* — назва царства і його столиці (сучасний Бенарес).

⁸ *Юдгаманью і Уттамауджас* — брати, княжичі з країни Паньчала (сучасний Рогількханд).

⁹ Див. попередню примітку.

¹⁰ *Субгадра* — сестра Кришни й дружина Арджуни. Її сином був відважний воїн Абгіманью.

¹¹ *Драупаді* — дочка Друпаци, яка стала дружиною п'яти Пандавів і народила від кожного з них сина.

¹² *Двічінароджений* — представник вищої касты, який отримав «друге народження», тобто духовну посвяту. Найчастіше так називають брагманів (духовенство, учителів).

- 8 ти сам, шановний, і Бгішма¹, і Карна², і Крипа³, який перемагає в битвах, і Ашваттхаман⁴, і Вікарна⁵, а також син Сомадатти⁶
- 9 та багато інших героїв, готових віддати життя за мене, різноманітно озброєних, досвідчених бійців.
- 10 Недостатня та наша сила, захищена Бгішмою, але достатня ця їхня сила, захищена Бгімою⁷.
- 11 Шановні, зайнявши відповідні позиції в лавах, усі всіляко пильнуйте⁸ Бгішму».
- 12 Потішаючи його, старійшина роду Куру, могутній дід⁹, просурмив у мушлю¹⁰, видавши звук, подібний лев'ячому рику.
- 13 Тоді раптом зазвучали мушлі, литаври, тамбурини, барабани й сурми, створюючи оглушний шум.

¹ *Бгішма* — брат Вічітравір'ї, номінального батька Дгритараштри й Панду.

² *Карна* — союзник синів Дгритараштри, син Кунті, народжений нею до шлюбу з Панду.

³ *Крипа* — воїн-брагман, перший учитель військової справи в синів Дгритараштри й Панду.

⁴ *Ашваттхаман* — син Дрони.

⁵ *Вікарна* — брат Дурйодгани.

⁶ *Сина Сомадатти*, правителя багліків, які жили в Бактрії, звали Бгуріш-равас.

⁷ Будова речення у вірші 10 малозрозуміла. Дослідники припускають, що вірш зіпсований: переставлені місцями імена Бгішма і Бгіма та займенники *наша* і *їхня*. Щоб зробити фразу логічною, перекладачі нерідко штучно надають тут словам «недостатня» (агагу̇рта) й «достатня» (рагу̇рта) значення «необмежена» й «обмежена».

⁸ Словом «пильнуйте» перекладене те саме дієслово, від якого у вірші 10 утворений дієприкметник «захищена». Мовна конструкція «захищені Бгішмою... захищайте Бгішму» нагадує вимогу вірша 3.1: «Підтримуйте... богів, і хай підтримають вас боги!» Захищати Бгішму потрібно було як цінного полководця, але цей наказ іноді тлумачать інакше: Бгішма симпатизує Пандавам, тому треба глядіти, щоб він не допомагав їм.

⁹ *Могутній* (або *дужий* чи *славетний*) *дід* — Бгішма, син раджі Шянтану, дядько Дгритараштри й Панду.

¹⁰ Великі морські *мушлі* з відпиляним кінчиком досі використовуються в Індії як сурми — у них сурмлять перед початком богослужіння, а також під час свят та інших церемоній.

- 14 Тоді Кришна¹ й Арджуна, стоячи у величній колісниці, запряженій білими кіньми, засурмили в божественні мушлі.
- 15 Кришна засурмив у Паньчаджанью², Арджуна — у Девадатту³; у величезну мушлю Паундру⁴ засурмив страшний у діяннях Врикодара⁵,
- 16 раджа Юдгіштхіра⁶, син Кунті — в Анантавіджаю⁷, а Накула й Сагадева⁸ — у Сугошу⁹ та Маніпушпаку¹⁰.
- 17 Вправний лучник правитель Каші¹¹, великий воїн Шікхандін¹², Дгриштад'юмна¹³, Вірата й непереможний син Сат'яки¹⁴,
- 18 Друпада й усі сини Драупаді¹⁵, володарю, і міцнорукий син Субгадри — усі засурмили у свої мушлі.
- 19 Цей громоподібний звук, від якого здригалися небо й земля, розривав серця синів Дгритараштри.

¹ Кришна — двоюрідний брат і друг Арджуни, брат його дружини Субгадри. Згідно з епосом, Кришна був правителем князівства Анарта (зі столицею Дварака), розташованого на півночі сучасного штату Гуджарат.

У санскритському оригіналі вживаються переважно інші імена Кришни й Арджуни, з переліком яких можна ознайомитись у додатку «Імена-епітети Кришни й Арджуни».

² Мушлю Паньчаджанью Кришна здобув, знищивши морського демона Паньчаджану.

³ За однією з версій, мушлю Девадатту («передана богом») Арджуні подарував Індра, цар богів.

⁴ Паундра — одна з назв цукрової тростини.

⁵ Врикодара («вовче черево») — прізвисько Бгіми, отримане ним за вовчий апетит і здатність перетравлювати навіть отруту.

⁶ Юдгіштхіра — старший син Панду.

⁷ Назва мушлі Юдгіштхіри перекладається як «Нескінченнопереможна».

⁸ Накула й Сагадева — близнюки, наймолодші сини Панду.

⁹ Сугоша — «яка добре звучить».

¹⁰ Маніпушпака — «заквітчана коштовностями».

¹¹ Каші — сучасний Бенарес.

¹² Шікхандін («з пасмом волосся на голові») — воїн, який народився як дочка Друпади (див. прим. до вірша 1.9), але потім чарівним способом змінив стать; брат Дгриштад'юмни.

¹³ Дгриштад'юмна — син Друпади, брат Шікхандіна.

¹⁴ Син [раджі] Сат'яки — Ююдгана, згаданий у четвертому вірші.

¹⁵ Драупаді — дочка Друпади, сестра Шікхандіна й Дгриштад'юмни, мати трьох старших синів Панду.

- 20 Отже, усі приготувалися схрестити зброю, а Арджуна, на
штандарті якого мавпа¹, бачачи вишикуваних синів Дгрита-
раштри, піднявши лук,
21 сказав тоді Кришні такі, повелителю, слова: «Посеред двох
військ виведи мою колісницю, Кришно,² —
22 поки я роздивляюся цих охочих до битви воїнів, які стоять
тут, і з котрими мені доведеться зітнутися в бою, що ось-ось
почнеться.
23 Я придивляюся до тих, хто зійшлися сюди з наміром би-
тися, щоб у бою догодити зловмисному синові Дгрита-
раштри³».
24 Нащадку Бгарати⁴, Кришна після слів Арджуни, зупинивши
найкращу колісницю між двома військами,
25 перед лицем Бгішми, Дрони й усіх правителів, сказав:
«Дивися, Арджуно, на всіх зібраних нащадків Куру!»
26 Арджуна побачив батьків, дідів, наставників, дядьків, братів,
синів, онуків, друзів, які стояли там,
27 тестів та союзників. Побачивши усіх цих родичів, розстав-
лених у обох військах, Арджуна,
28 огорнутий надзвичайним жалем, зажурений, сказав таке:
«Кришно, коли бачу цих своїх родичів, які зібралися для
битви,
29 мої ноги підкошуються, руки опускаються, у роті шерхне,
тілом ідуть мурашки і його проймає дрозж.

¹ *Мавпа на штандарті* (карі-dhvaја) — це Гануман, радник ватажка мавп Сугриви, видатний бгакт Рами (одного з головних втілень Вішну).

² Перед початком війни до Кришни одночасно прибули Дурйодгана й Арджуна, щоб заручитися військовою підтримкою родича (нащадки Куру й плем'я ядавів, до якого належав Кришна, вели своє походження від спільного предка). Кришна запропонував їм на вибір себе як військового радника, який сам не буде битися, і своє військо. Дурйодгана обрав військо, тоді як Арджуна обрав Кришну. У битві Кришна брав участь як незброєний візник Арджуни.

³ *Зловмисний син Дгритараштри* — Дурйодгана.

⁴ *Бгарата* — легендарний раджа, від імені якого утворено назву Індії — *Бгаратаварша* («Країна Бгарати»). Звертання «нащадку Бгарати» може бути адресованим будь-якому представнику цього роду, але в цьому вірші йдеться про Дгритараштру.